

Синергетичний ефект як ключовий аспект діяльності об'єднаних територіальних громад

Наведено результати теоретичного дослідження сутності синергетичного ефекту, як економічної категорії, та його забезпечення фінансово-економічними відносинами об'єднаних територіальних громад. Процес децентралізації зумовлює творення на засадах сталого розвитку значних переваг шляхом реалізації сукупного потенціалу. Метою роботи є розгляд сутності та основних проявів синергетичного ефекту в процесі децентралізації, ключових аспектів його статистичного оцінювання. Об'єднані територіальні громади на сьогодні є стійкою формою внутрішньої інтеграції, що здатна забезпечити синергетичний ефект діяльності розвитку. Встановлено особливості формування та прояву синергетичного ефекту. Його отримання у результаті децентралізації відбувається на основі комплексу ефектів під впливом сукупності факторів. Запропоновано підхід до оцінювання синергетичного ефекту.

Ключові слова: децентралізація; об'єднані територіальні громади; синергетичний ефект; фактори впливу.

Актуальність теми. За останні десятиліття у світовому просторі активно проходять процеси децентралізації, на фоні яких спостерігається трансформація економічних відносин. Мотивацією може бути як економічна (бюджетна), так і демократична (політична) складова. У результаті утворюються стійкі партнерства окремих територій, які формують потенціал, що перевищує суму їх окремих потенціалів. Такий ефект називається синергетичним. Інтерес до вивчення синергізму і до чинників, що його забезпечує, пояснюється отриманням додаткового економічного результату, що є важливим для економічного розвитку як окремого підприємства, так і народно-господарського комплексу в цілому.

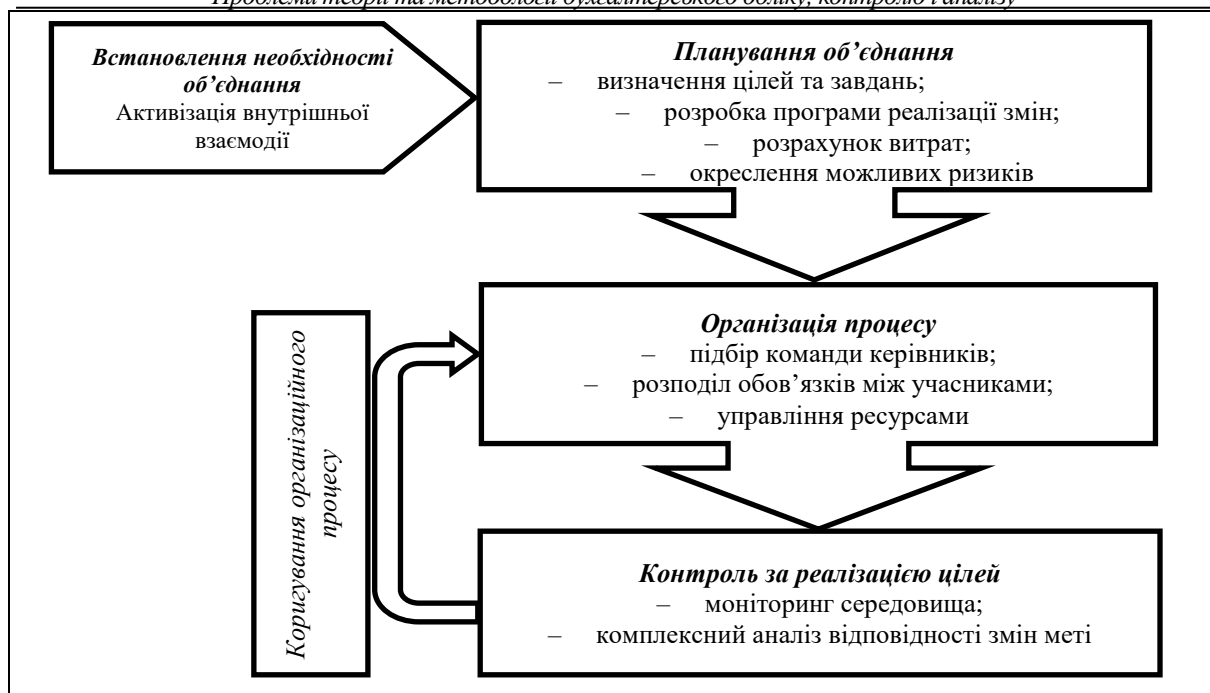
Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Синергетика збагатилася розумінням вчених щодо складності світових процесів і явищ. Сутність синергетичного ефекту та можливість використання його потенціалу як на рівні підприємницьких структур, так і на рівні регіону досліджували такі вчені, як В.М. Марченко [3], Б.А. Карпінський [4], О.В. Чернецька [8], Ю.В. Волинчук [2], Д.В. Колесніков [5] та інші. Оцінювання синергетичного ефекту здійснювали М.К. Колісник [6], О.С. Кравченко [7]. Відповідно до аналізу наукових праць та можливостей статистичного забезпечення, варто зазначити, що оцінювання ефективності об'єднання структур визначає синергію одним із найінформативніших та перспективних напрямів наукових досліджень. Синергія не є фінансовим показником ефективності діяльності, глибшого вивчення потребує питання синергетичного ефекту з позиції засад сталого розвитку складних регіональних систем.

Метою статті є теоретичне дослідження сутності та основних проявів синергетичного ефекту, ключових аспектів його статистичного оцінювання.

Викладення основного матеріалу. Кожна система є цілісним організмом, який прагне досягти більш ощадливого режиму функціонування. Для досягнення цієї мети необхідна активна проперспективна діяльність, ціллю якої є створення чи посилення ефекту синергії, отриманої у результаті тісної взаємодії окремих складових системи, що не обмежується лінійністю, рівновагою, закритістю. Очевидною є логіка кореляції синергії та ефективності функціонування системи.

Автори, розглядаючи питання синергетичного ефекту, описують його як додатковий результат, отриманий внаслідок високоорганізованої взаємодії окремих елементів єдиної системи, що перевищує вигоду від їх діяльності як самостійних елементів. Таким чином, синергізм вказує на узгодженість функціонування частин цілої системи та трактується з точки зору того явища, яке досліджується в даний момент.

Синергізм за своєю сутністю є співучастю кількох елементів задля вигоди, що буде більшою, аніж за умови їх відокремленої взаємодії. Утворення об'єднаних територіальних громад передбачає можливість використання сукупних ресурсів окремих територій задля отримання економічного ефекту, нарощення та раціонального використання потенціалу. Відбувається зниження витрат через спільне використання ресурсів, позитивного досвіду та налагоджених контактів, що призводить до збільшення якісних показників при незмінних (чи зменшених) кількісних. Це дозволяє говорити про можливість створення синергетичного ефекту в процесі децентралізації (рис. 1).

Довідка: * розробка автора

Рис. 1. Організаційні аспекти децентралізації з позиції отримання синергетичного ефекту*

Створюючи синергетичний ефект, об'єднання громадян отримують можливість покращення соціально-економічних умов. Необхідним є досягнення структурованості економічної системи та дотримання інтересів усіх учасників завдяки ефективному управлінню. Базовими при цьому є ефекти сукупності знань, можливості використання інфраструктурних об'єктів і зниження витрат. Важливо вміло реалізувати освоєні знання задля досягнення економічних переваг та якнайповнішого задоволення потреб населення, що є індикатором ефективної діяльності. Переслідуючи ціль розвитку об'єднаних територій, передбачається отримання додаткових ресурсів. При цьому таке об'єднання буде виправданим у тому випадку, коли отримується «накладання» ефектів від реалізації потенціалу ($P > \sum_{i=1}^n \int (p_1, p_2, p_3, \dots, p_n)$). Такий ефект необхідно розраховувати як інтегральну числову оцінку.

Інтегральний підхід до оцінювання синергетичного ефекту передбачає аналіз показників діяльності, потенціалу окремих учасників та їх взаємодії, моніторинг внутрішніх та зовнішніх факторів впливу. До внутрішніх факторів, що впливають на величину синергетичного ефекту, належать фінансові, виробничі, людські, інформаційні ресурси. Серед зовнішніх факторів необхідно виокремити контрагентів, кредитну політику, систему оподаткування [4, с. 228].

Базою реалізації переваг кластерів слугує інфраструктура, яку можна розглядати як сукупність необхідних для повноцінного функціонування об'єктів. Територіальні громади в результаті об'єднання отримують можливість їх спільного використання, що є матеріальною основою взаємозв'язків. Однак для досягнення реальних переваг необхідне вміння реалізації повною мірою наявних ресурсів.

Отриманню позитивного синергетичного ефекту сприяє обмін досвідом та знаннями; об'єднання фінансових ресурсів; економія на розробках та купівлі нових технологій; спільне використання запасів сировини, обладнання, технічної та технологічної бази; максимальне використання інвестиційного потенціалу. Для виявлення синергетичного потенціалу необхідно провести класифікацію елементів, що сприяють його виникненню. Це допоможе виявити системоутворюючі властивості розвитку та можливості їх використання. До таких складових належать: ресурсний, фінансовий, трудовий, інноваційний, інформаційний, управлінський, інтелектуальний, інфраструктурний, інвестиційний потенціал. Поєднання окремих функціональних елементів створює системний ефект лише тоді, коли один елемент підсилює інший.

Щоб вирішити потреби об'єднаних територіальних громад, необхідно провести аналіз поточної ситуації, здійснити відбір проблем, які потребують першочергового вирішення, оцінити можливості щодо їх розв'язання, використання наявних ресурсів задля задоволення потреб. Результат має відповідати соціальному та економічному вимогам.

Наявність позитивного синергетичного ефекту в складі створеної цінності свідчить про високий рівень ефективності господарювання. Це стосується діяльності на всіх рівнях економіки – мікро-мезо-макро. Досягнення позитивного синергетичного ефекту не є безумовним результатом, тому будь-якій діяльності має передувати проактивний аналіз.

Розуміння стану матеріального становища країни та окремих територій дає ретроспективний аналіз бюджетної інформації. Доходи Зведеного бюджету України чітко вказують на те, що основну роль у наповненні бюджету України формують податкові надходження.

Аналіз статистичних даних демонструє, що частка податкових надходжень у загальному обсязі доходів бюджету становить понад 80 % (табл. 1). Така тенденція свідчить, що податки відіграють важливу роль у задоволенні життєвих потреб населення: забезпеченні функціонування житлово-комунального господарства, закладів освіти, культури та спорту, транспорту тощо.

Лідируючу позицію за обсягом наповнення місцевих бюджетів продовжує зберігати податок на доходи фізичних осіб. Його частка, станом на 30.09.2017 р., становить 54,86 % загального обсягу податкових надходжень до бюджету. Друге місце за величиною надходжень займають місцеві податки, що становлять чверть усіх податкових платежів до місцевих бюджетів (табл. 2).

На мезорівні регіон є достатньою самоорганізованою системою, в якій основні зміни спричинені внутрішніми факторами. Зовнішнє середовище може спричинити зміни, але не є основним їх детермінантом. Однак наслідком неврахування факторів зовнішнього середовища є амплітудні впливи на діяльність економічних суб'єктів регіону. Реакція на фактори впливу має бути системним ефектом.

Таблиця 1

Доходи бюджету станом на 30.09.2017 р. **

Доходи бюджету	Виконання планових показників, %	Місцеві бюджети		Державний бюджет		Зведений бюджет	
		млн. грн.	% від загальних надходжень	млн. грн.	% від загальних надходжень	млн. грн.	% від загальних надходжень
Податкові надходження	73	184 583	89,07	630 803	80,70	815 386	82,46
Неподаткові надходження	77	19 908	9,61	125 981	16,12	145 889	14,75
Інші надходження	120	2 739	1,32	24 851	3,18	27 590	2,79
Всього	–	207 230	100,00	781 635	100,00	988 865	100,00

Джерело:** побудовано на основі даних [13]

Таблиця 2

Податкові надходження до бюджету станом на 30.09.2017 р. **

Надходження	Виконання планових показників, %	Місцеві бюджети		Державний бюджет		Зведений бюджет	
		млн. грн.	% від загальних надходжень	млн. грн.	% від загальних надходжень	млн. грн.	% від загальних надходжень
ПДВ	103	–	–	302 866	48,01	302 866	37,15
Податок на доходи фізичних осіб	74	101 262	54,86	77 178	12,24	178 440	21,88
Акцизний податок	69	12 039	6,52	113 336	17,97	125 375	15,38
Податок на прибуток підприємств	73	5 775	3,13	67 120	10,64	72 895	8,94
Місцеві податки і збори	79	47 737	25,86	722	0,11	48 460	5,94
Плата за користування надрами	82	1 053	0,57	44 072	6,99	45 126	5,53
Ввізне мито	74	–	–	23 062	3,65	23 062	2,83
Інше	44	16 716	9,06	2 447	0,39	19 163	2,35
Всього	–	184 583	100,00	630 803	100,00	815 386	100,00

Джерело:** побудовано на основі даних [13]

Високочутливим індикатором зміни середовища є підприємницький сектор. Він вирізняється швидкістю та інтенсивністю реагування на будь-які зміни, а тому його моніторинг може слугувати ефективним каналом формування інформації щодо організації регіонального розвитку.

Щодо неподаткових надходжень, то основну їх частку в місцевих бюджетах формують надходження бюджетних установ (табл. 3).

Таблиця 3

Неподаткові надходження до бюджету станом на 30.09.2017 р. **

Надходження	Виконання планових показників, %	Місцеві бюджети		Державний бюджет		Зведений бюджет	
		млн. грн.	% від загальних надходжень	млн. грн.	% від загальних надходжень	млн. грн.	% від загальних надходжень
Надходження бюджетних установ	75	13 715	68,90	36 246	44,76	49 962	49,52
Доходи державних підприємств (окрім НБУ)	94	1 395	7,01	26 543	32,78	27 938	27,69
Адміністративні збори та платежі	92	3 277	16,46	7 046	8,70	10 323	10,23
Інше	72	1 520	7,63	11 146	13,76	12 666	12,56
Всього	–	19 907	100,00	80 981	100,00	100 889	100,00

Джерело: ** побудовано на основі даних [13]

Основною метою процесу децентралізації є створення таких громад, які спроможні розвиватися та на належному рівні забезпечити надання послуг населенню у сфері житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, культури. Відповідно, виникає необхідність у розвитку інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць, що потребує фінансового і кадрового забезпечення. Головним напрямком зміцнення місцевих бюджетів, а відповідно, й покращення спроможності територіальних громад, є збільшення частки місцевих податків і зборів у обсязі бюджетних доходів. Власні доходи громад мають стати основним джерелом надходжень місцевих бюджетів.

Глобальна потреба у забезпеченні сталого розвитку територій вимагає, поряд із необхідністю об'єднання зусиль фахівців різних галузей, використання штучно створених флуктуацій, задля спрямування самоорганізованих систем у бажаному напрямку. Необхідно виявляти тенденції, не нав'язуючи жорстко шляхи розвитку таких систем. Досягненню стратегічних та оперативних цілей сприяє послідовна діяльність, що базується на ретроспективному аналізі з проактивним спрямуванням.

Аналіз регіональних систем із застосуванням синергетичного підходу передбачає врахування основних засад: відкритість систем, нерівноважність процесів, нелінійність перетворень (реакція регіональної системи на зміни середовища не пропорційна цим змінам), неоднозначність результатів [2, с. 68].

Регіональна система складається із підсистем, які є синергічно взаємодіючими з іншими підсистемами та мають певний потенціал розвитку. За рахунок перетікання знань в утвореному в результаті децентралізації кластері виникає ефект зниження інформаційних витрат. Він проявляється у зростанні якісних показників системи під дією флуктуацій. Проявом синергетичного ефекту в сфері економіки регіону є як збільшення корисного результату, так і зниження витрат на його досягнення з подальшим використанням зекономлених коштів, враховуючи високу розмірність задач управління.

Можна провести аналогії визначення синергізму та SWOT-аналізу. У першому випадку вимірюються спільні ефекти між кількома варіантами рішень, у другому – визначаються можливості щодо певного рівня [10]. Аналізуючи синергетичний ефект, який створюється в реальній економіці, необхідно розглядати такі складові, як менеджмент, виробництво та маркетинг, наукові розробки.

Безперервність та ефективність функціонального процесу забезпечується завдяки злагодженому управлінню, командній взаємодії керівників різних рівнів. Стійкість та стабільність розвитку залежить від характеру середовища, а його напрям – від вимог. Міцну керовану структуру, що відповідає вимогам часу, неможливо створити без урахування норми керованості. Визначення її оптимальної величини відбувається під впливом таких факторів, як характер робіт, обсяг інформації, яку здатний освоїти і продуктивно використати керівник, рівень компетентності керівника і підлеглого, інтенсивність їх взаємодії тощо.

Створення синергетичного ефекту на базі науково-технічного прогресу є можливим за умови регулювання, зорієнтованого, в основному, не на зростання грошового капіталу, а реального ефекту.

Вміле використання ефекту синергізму дозволяє, завдяки зниженню витрат, розширити наукові розробки і, тим самим, максимізувати норму повернення інвестицій, що привабить інвесторів [9].

Визначення синергетичного ефекту не піддається лінійній детермінованості, а вимагає більш складних аналітичних досліджень, віддаючи значну роль випадковості. Його розрахунок має певні особливості: неможливість оцінки окремих складових за умови їх спільної взаємодії, можливість швидкої зміни отримуваних ефектів у часі та просторі, врахування біфуркацій та аттракторів. Базою для розрахунку синергетичного ефекту можуть слугувати результати діяльності подібних територіальних громад в аналогічний період.

Розрахунок синергетичного ефекту необхідний для попереднього визначення оптимальних елементів впливу, з метою отримання бажаних результатів. Для цього необхідно визначити елементи, що впливають на загальний результат; напрям їх впливу щодо можливості підвищення чи зниження взаємодії; коригуючі коефіцієнти.

$$S = \prod_{i=1}^n K_i^d \times K_c. \quad (1)$$

де n – кількість елементів, що впливають на діяльність системи;

K_i^d – вплив i -го елемента;

d – показник ступеня, що набуває значення $+1$ або -1 , залежно від напрямку дії i -го елемента (відповідно, підвищує чи знижує взаємодію);

K_c – коригуючий коефіцієнт.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Синергетичний ефект не є випадковим мотивуючим чинником, його позитивне значення свідчить про якісне організаційне і фінансове планування, менеджмент та ефективну діяльність. Це, в свою чергу, сприяє зростанню інвестиційної привабливості, зумовлюючи додаткові надходження до бюджету і, як наслідок, зростання добробуту населення.

Список використаної літератури:

1. Божкова В.В. Можливості попередньої оцінки маркетингових пропозицій на основі розрахунку синергетичного ефекту / В.В. Божкова // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 1. – С. 127–134.
2. Волинчук Ю.В. Синергетичний ефект сталого розвитку регіонів / Ю.В. Волинчук // Фінансовий простір. – 2012. – № 3 (7). – С. 66–70.
3. Марченко В.М. Методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття та поглинання / В.М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4 (118). – С. 135–142.
4. Карпінський Б.А. Синергетичний ефект у системі фінансового механізму формування інтегрованих підприємницьких структур / Б.А. Карпінський, О.В. Горбачевська // Бізнесінформ. – 2016. – № 4. – С. 226–231.
5. Колесніков Д.В. Сутність синергії та класифікація її видів у дослідженні вертикально-інтегрованих структур / Д.В. Колесніков // Економічний вісник. – 2013. – № 2. – С. 9–15.
6. Колісник М.К. Оцінювання синергетичних ефектів як елемент концепції управління конкурентоспроможністю виробничо-господарських структур / М.К. Колісник, А.М. Ульянова // Регіональна економіка. – 2009. – № 3. – С. 199–208.
7. Кравченко О.С. Практичні аспекти оцінки синергії як основного критерію відбору ефективних угод злиття або поглинання при трансформації бізнес-моделей вітчизняних підприємств / О.С. Кравченко // Механізм регулювання економіки. – 2014. – № 2. – С. 79–87.
8. Чернецька О.В. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві / О.В. Чернецька // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 762–765.
9. Хумра О.В. Синергетичний аспект дослідження сутності інтелектуального капіталу / О.В. Хумра // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: темат. вип.: Технічний прогрес та ефективність виробництва: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во НТУ «ХПІ», 2012. – № 13. – С. 155–165.
10. Шматко Н.М. Формування синергетичного ефекту в економіці України / Н.М. Шматко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3376/1.pdf>.
11. Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change / M.Keating. – Cheltenham: Edward Elgan Publishers, 1998. – 242 p.
12. Knoll S. Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a midrange theory of continuous growth synergy realization / S.Knoll. – Gabler Verlag, 2008. – 389 p. – Access mode: <http://cost.ua/budget/revenue/>.

References:

1. Bozhkova, V.V. (2008), «Mozhlyvosti poperedn'oi' ocinky marketyngovyh propozycij na osnovi rozrahunku synergetychnogo efektu», *Mehanizm reguljuvannja ekonomiky*, No. 1, pp. 127–134.
2. Volynchuk, Yu.V. (2012), «Synergetychnyj efekt stalogo rozvytku regioniv», *Finansovyj prostir*, No. 3 (7), pp. 66–70.
3. Marchenko, V.M. (2011), «Metodychni pidhody do ocinjuvannja synergetychnogo efektu zlyttja ta poglynnannja», *Aktual'ni problemy ekonomiky*, No. 4 (118), pp. 135–142.
4. Karpins'kyj, B.A. and Gorbachevs'ka, O.V. (2016), «Synergetychnyj efekt u systemi finansovogo mehanizmu formuvannja integrovanyh pidprijemnyts'kyh struktur», *Biznesinform*, No. 4, pp. 226–231.

5. Kolesnikov, D.V. (2013), «Sutnist' synergii' ta klasyfikacija i'i' vydiv u doslidzhenni vertykal'no-integrovanyh struktur», *Ekonomichnyj visnyk*, No. 2, pp. 9–15.
6. Kolisnyk, M.K. and Ul'janova, A.M. (2009), «Ocinjuvannja synergichnyh efektiv jak element koncepci' upravlinnja konkurentospromozhnistju vyrobnycho-gospodars'kyh struktur», *Regional'na ekonomika*, No. 3, pp. 199–208.
7. Kravchenko, O. S. (2014), «Praktychni aspekty ocinky synergii' jak osnovnogo kryteriju vidboru efektyvnyh ugod zlyttja abo poglynannja pry transformacii' biznes-modelej vitchyznjanyh pidpryjemstv», *Mehanizm reguljuvannja ekonomiky*, No. 2, pp. 79–87.
8. Chernecka, O.V. (2014), «Sutnist' ta znachennja synergetychnogo efektu v systemi upravlinnja na pidpryjemstvi», *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky*, Vol. 2, pp. 762–765.
9. Hytra, O.V. (2012), «Synergetychnyj aspekt doslidzhennja sutnosti intelektual'nogo kapitalu», *Visnyk Nacional'nogo tehničnogo universytetu «Harkivs'kyj politehničnyj instytut*», temat. vyp.: *Tehničnyj progres ta efektyvnist' vyrobnyctva*, zb. nauk. pr., NTU «HPI», H., No. 13, pp. 155–165.
10. Shmat'ko, N.M. «Formuvann'a synergetychnogo efektu v ekonomici Ukrainy», available at: <http://www.academia.edu/9558368>
11. Keating, M. (1998), *The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change*, Edward Elgan Publishers, Cheltenham, 242 p.
12. Knoll, S. (2008), *Cross-business synergies: a typology of cross-business synergies and a midrange theory of continuous growth synergy realization*, Gabler Verlag, 389 p., available at: <http://cost.ua/budget/revenue/>

Бойко Юлія Іванівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри аудиту, ревізії та аналізу Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтересів:

- статистика;
- фіскальна статистика.

Тел.: (066) 962–25–17.

E-mail: Chornenka86@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2018.